

ГЛАВА 4: ХИДРОЕНЕРГЕТИКА

4.1. Цели

След приключване на обучението студентите трябва да могат да:

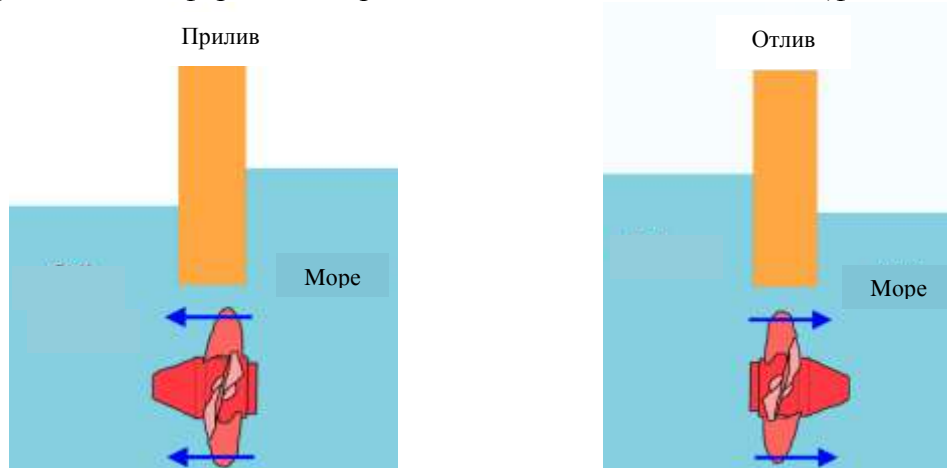
- дефинират термините хидравлична и приливна енергии;
- изброят и да обяснят основните технически решения за генериране на електрическа енергия от течаща вода;
- обяснят основните характеристики и параметри за изчисляване на електрически генератор, използван в хидравлични инсталации;
- посочат зависимостите за изчисляване на синхронен генератор;
- обосноват избора на хидравлична турбина;
- покажат как се изчислява максималната аксиална сила, предизвикана от ротора на турбината;
- построят векторна диаграма на скоростите.

4.2. Увод в хидроенергетиката. Принципи за изчисляване на хидравлични потоци. Специален синхронен микрогенератор, работещ в атмосфера и във вода. Характеристики, материали и пресмятане на елементите на синхронен генератор в структурата на електроцентраля.

Водата при прехода от едно ниво на друго извършва механична работа. Това е вид енергия от възобновяеми източници. На практика това е водноелектрическа енергия, произведена от движението на водата, получено от разликите в двете нива на водата. "Силата" на водата е всъщност комбинация от налягане и дебит. От тях зависи производството на енергия. Налягането, създадено от вертикалното разстояние между мястото, където водата влиза в турбината и повърхността на водата, се измерва в mH_2O или Pa или N/m^2 .

Дебитът е количеството вода, която преминава през тръбопровода за даден период от време и се измерва в m^3/s . Водата се събира в микробасейн и след това се отвежда чрез тръбопровод директно към турбината. Височината на водния стълб, създава необходимото налягане в долния край на тръбопровода, за да се задвижи турбината. Колкото е по-висок водния стълб, толкова по-голямо е налягането на входа на турбината и толкова по-голяма мощност се получава. Стойностите на тези два параметъра са много важни, за да се определи енергийния потенциал на мястото за монтирането на хидротурбината и изпълнението на хидросистемата.

Приливната енергия на водата, може да се използва за производство на енергия. Приливите и отливите са в резултат от гравитационните сили на Слънцето и Луната, и на земното въртене. Това е форма на енергия от възобновяеми източници (фиг. 4.1.).

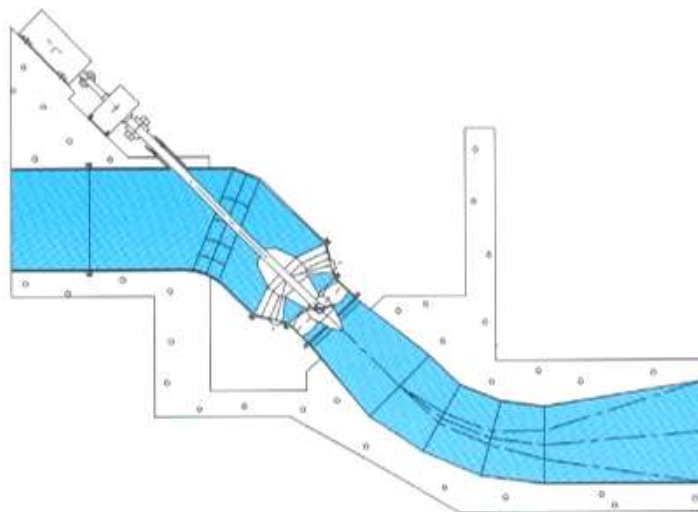
Фиг. 4.1. Използване енергията на приливите и отливите

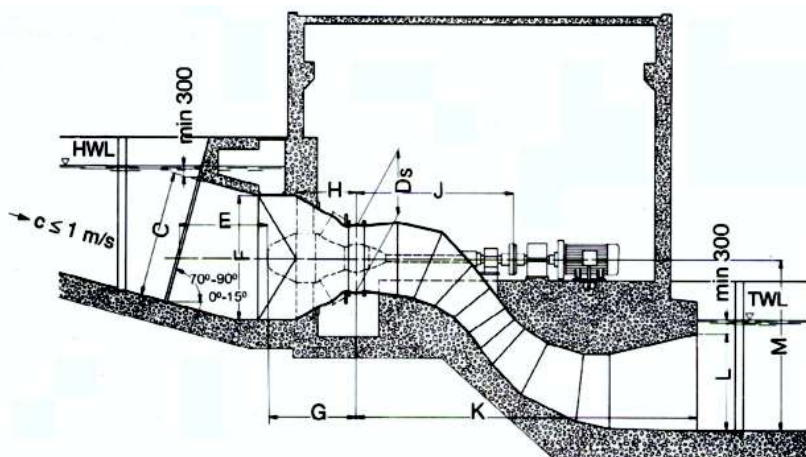
Микрохидроцентралите са предимно насочени към осигуряване на енергийните нужди в отдалечени райони. Техният принос за добив на енергия за националната мрежа е незначителен. Първичните енергийни ресурси са от естествени или изкуствени водни течения. Необходими са специфични елементи на хидроцентралата, за да се получи водна струя. Те са резервоар, тръбопровод, турбина и генератор на ел.енергия.

Основните технически решения на водна турбина са следните:

- конструкция с наклонена ос, с хоризонтална ос или с вертикална аксиална турбина и електрически генератор извън потока (фиг. 4.2, 4.3 и 4.4).
- конструкция с вертикална ос, направляващи лопатки и външен генератор (фиг. 4.5);
- конструкция за въздушна струя или без „падане” на вода (т.е.течаща вода), с хоризонтална ос, аксиална турбина и потопен електрически генератор (фиг. 4.6).

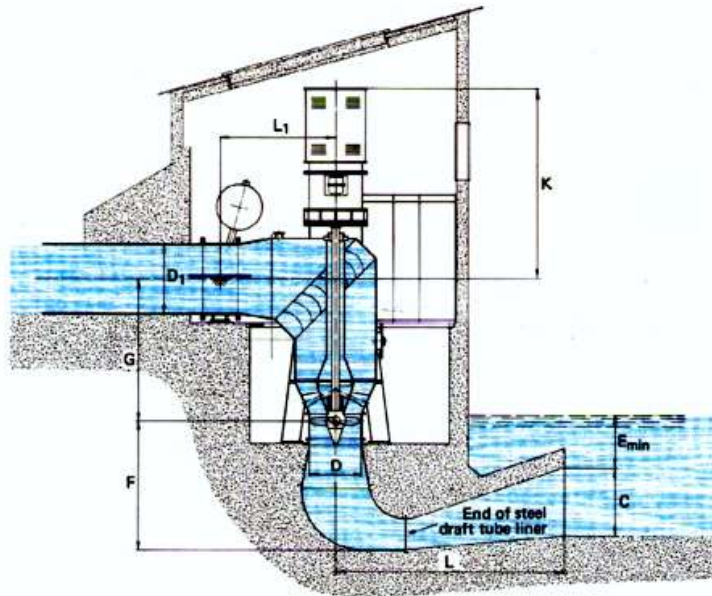

Фиг. 4.2. Конструкция на аксиална водна турбина с наклонена ос

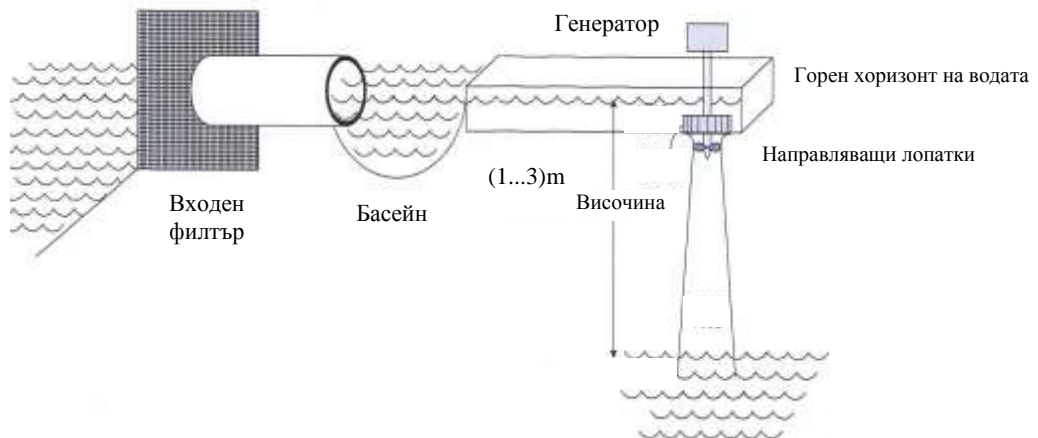

Фиг. 4.3. Конструкция на аксиална водна турбина с хоризонтална ос

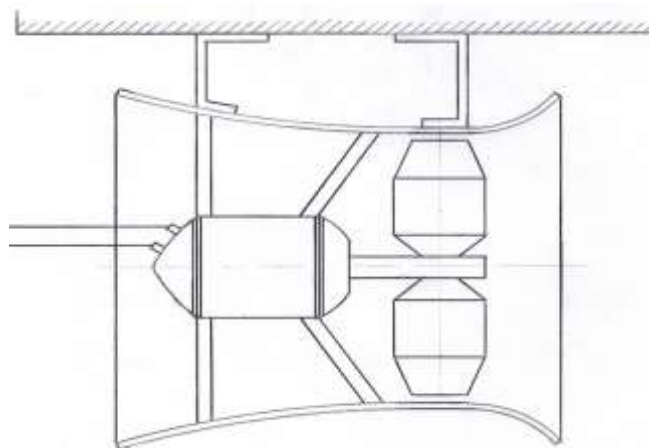

Фиг. 4.4. Конструкция на аксиална водна турбина с вертикална ос

Фиг. 4.5. Конструкция на водна турбина с вертикална ос, направляващи лопатки и външен генератор

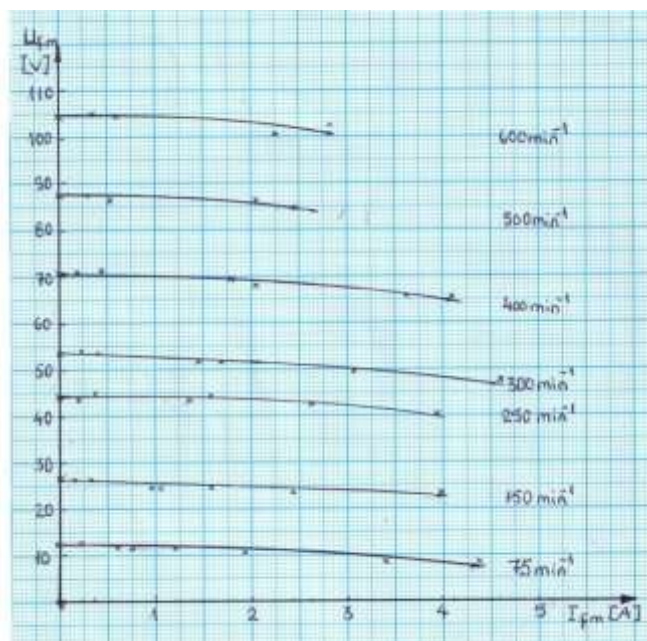

Фиг. 4.6. Конструкция за въздушна струя или без „падане” на вода (т.е. течаща вода), с хоризонтална ос, аксиална турбина и потопен електрически генератор

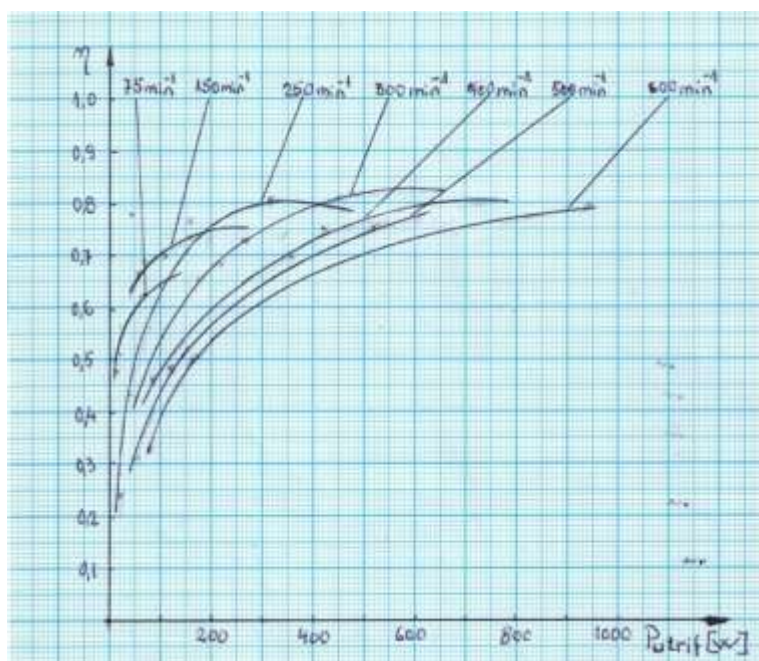
Синхронен микрогенератор за общо изпълнение и потопен във вода

Експериментите са показали добри характеристики на генератора без натоварване и при работа на празен ход. Те са представени чрез следните графики:

- волт-амперна характеристика (фиг.4.7). Получава се чрез намаляване на товара, (тока) за средните стойности на напреженията и токове на трите фази при фиксирани стойности на скоростта на въртене;
- зависимост на к.п.д. от изходната мощност (фиг.4.8) при фиксирани стойности на скорост на въртене.

Фиг. 4.7. Волт-амперна характеристика на синхронен микрогенератор

Фиг. 4.8. Зависимост на к.п.д. от изходната мощност на синхронен микрогенератор

Тези електрически генератори са еднофазни синхронни машини с т. нар. обърната конструкция (външен ротор). При тях навитият статор е разположен отвътре, а индукторът (ротор) е от външната страна. Роторът е изработен от постоянни магнити и има чашкообразна форма.

За капсулиране на потопяемия генератор, се използват синтетични смоли, които са съвместими с използваните материали. Задвижващият вал е куплиран с турбината.

Статорът е разположен върху конзола, закрепена директно към десният лагерен щит на генератора. Конзолата е стоманен пакет, съставен от листов електротехническа стомана. Намотката се полага директно върху повърхността на пакета, челните съединения се укрепват с изолационни бандажи. Херметичността на статора се постига с термосвиваема тръба, с която се покрива цялата му конструкция.

Външният ротор е свързан със задвижващия вал. Цилиндричният ротор е съставен от постоянни магнити Kd-Fe-B с повишени параметри. Магнитите са разположени в надлъжни редове и са свързани в общата конструкция на ротора със синтетични смоли, които са съвместими с използваните материали. Цилиндричните активни повърхности се покриват със защитен слой.

Честотата на въртене на левия лагерен щит на генератора се увеличава с редуктор (мултипликатор), изходящият вал на който се свързва с вала на ротора, който преминава през статорната конзола.

За да се осигури свободна циркулация на водата в щитовете и фланците са изработени отвори.

Друг вариант на директно задвижване на електрически микрогенератор от хидравлични турбини е трифазна синхронна машина с нормална конструкция.

Конструкцията включва трифазен генератор с 36 статорни канали по вътрешната повърхност на статорния пакет и ротор с полюси. Възбуждането на ротора се осигурява от цилиндричен постоянен магнит (Ф70/Ф45), който е намагнитен в аксиална посока. Броят на полюсите е 12 (брой на чифтовете полюси $p = 6$).

Предварително оразмеряване и избор на материалите, използвани в генератора

За да се определи необходима мощност на генератора се вземат предвид следните параметри: максимално потребление от захранвания обект и необходимата максимална мощност за зареждането на акумулатора. Трябва да се имат в предвид също и загубите на енергия при стабилизиране на изходното напрежение в рамките на определени граници.

Нека максималната мощност на захранвания обект е 20W. Като се има предвид средно напрежение 12V (DC страна), токът е приблизително 1,7 A. За зареждането на акумулатора е необходимо напрежение 14,4 V при нормално натоварване с ток 7A. На базата на тази информация се избира мощността на синхронния генератор и на токоизправителния мост.

В случая стойностите на параметрите на променливия ток са:

- Ефективната стойност на променливото напрежение при натоварване на входа на токоизправителя (определя се съгласно ур. 4.1);
- Токът на входа на токоизправител (ур. 4.2);
- Номиналната мощност на генератора (ур. 4.3).

Материалите, използвани за изработване на части и възли за електрически генератор за автономна енергийна система са предмет на следните условия:

- Пълно потапяне във водата на река;
- Сравнително малки габаритни размери;
- Добри условия на охлаждане;
- Висока енергийна ефективност.

Отчитайки условията на експлоатация се приемат следните решения:

- За металните елементи на конструкцията се приема те да са изработени от неръждаема стомана или да се покрият с подходящи защитни покрития;
- Изолационния материал да е водоустойчив;
- Класът на изолацията не е приоритетен, поради доброто охлаждане и ниското работно напрежение;
- Намотките на статора да са с възможно най-малко съпротивление – избира се меден проводник;
- Магнитните материали за статорния пакет да са с възможно най-малки специфични загуби;
- Постоянните магнити да са с високи технически параметри.

Предварително оразмеряване на електрически генератор

Параметрите по променлив ток са както следва:

- Ефективната стойност на променливото напрежение при натоварване на входа на токоизправителя се определя съгласно уравнението:

$$U_{s0} \cong 0,71 \times 1,1 \times U_{dN} = 0,71 \times 1,1 \times 14,4 = 11,25V. \quad (4.1)$$

- Токът на входа на токоизправителя е:

$$I_1 \cong 1,11 \times I_{dN} = 1,11 \times 8,7 = 9,66A. \quad (4.2)$$

- Номиналната мощност на генератора е:

$$P_G \cong 1,23 \times 1,1 \times U_{dN} \times I_{dN} \cong 169,5VA. \quad (4.3)$$

Тъй като размерите на генератора зависят предимно от система за възбуждане, за постоянни магнити са избрани NdFeB магнити със следните характеристики:

- Минимална остатъчна индукция: $B_r = 10,500 \text{ Gs}$;
- Минимален коерцитивен интензитет на магнитното поле $H_c = 9000 \text{ Oe}$;
- Енергетично произведение: $(BH)_{\max} \cong 22,5 \text{ MGsOe}$

Избраните основни размери на електрическия агрегат, са свързани с енергийните характеристики както следва:

$$S_i = \left(\frac{\pi k_w}{2\sqrt{2}} \times \alpha_i \right) \times (\pi D)^2 \times 1 \times n \times A \times B_\sigma, \quad (4.4)$$

където S_i е получената мощност, която в този случай е практически равна на P_G , VA;

$k_w=0,9$ – коефициентът;

$$\frac{\pi k_w}{2\sqrt{2}} \cong 1; \quad (4.5)$$

$\alpha_i = \frac{2}{\pi}$ – полярният коефициент на покритие;

B_σ – амплитудата на магнитната индукция във въздушната междина;

D – средният диаметър на въздушната междина, m;

$n=9,17$ – честота на въртене, 1/s;

$A = 1,5 \times 10^4$ токовото натоварване, A/m.

Използват се постоянни магнити NdFeB. Избрани са следните характеристики на магнитите:

- Ширина на магнита по допирателната: $b_m=19 \times 10^{-3} \text{ m}$;
- Брой на чифтове полюси: $p = 8$;
- Височина на магнита: $h_m \cong 5 \times 10^{-3} \text{ m}$;
- Вътрешни размери на магнита: $120 \times 10^{-3} \text{ m}$.

Плътноста на тока в проводниците на статорните намотка е $J=7 \text{ A/mm}^2$ а диаметърът на проводника е:

$$d_c = \sqrt{\frac{I_1}{j}} \times \sqrt{\frac{4}{\pi}} \cong 1,32 \text{ mm.} \quad (4.6)$$

(Електрическо съпротивление: $0,01259 \text{ } \Omega/\text{m}$).

За двуслойна намотка се използва статорен пакет от едностранно изолирана ламарина.

Приема се разстояние между вътрешния ротор и статора около 1 mm /радиус. Получава се разстояние между магнитопровода и корпуса общо $\delta = 5 \text{ mm}$.

При тези условия, за приблизително изчисляване на индукцията се получава:

$$B_\sigma = \frac{B_\Omega}{k_n \times \frac{\sigma}{h_m} + \sigma} \cong 0,4 \text{ T}, \quad (4.7)$$

където $k_n \cong 1,1$ е коефициентът за адаптиране на постоянните магнити, поради паразитния интензитет;

$\sigma \cong 1,2$ - коефициентът на магнитни загуби. $B_r \cong 1 \text{ T}$.

Средният диаметър на границата между ротора и статора е $D = 122 \times 10^{-3} \text{ m}$

Активната дължина магнитната верига е:

$$l = \frac{P_G}{\alpha_i \times \pi^2 \times D^2 \times n \times A \times B_\delta} \cong 39 \times 10^{-3} \text{ m} \quad (4.8)$$

След отчитането на размерите на постоянните магнити и на статорната намотка е приета дължина на конструкцията

$$l = 57 \times 10^{-3} \text{ m.} \quad (4.9)$$

Основните геометрични размери на намотката се определят като се отчете междината между ротора и статора. Броят на навивките е

$$w = \frac{E}{\pi \sqrt{2} \times f \times k_w \times \Phi}, \quad (4.10)$$

където E е ефективното напрежение на намотките, което на практика се идентифицира с U_{s0} ;

$$f = \frac{p \times n}{60} = 73,33 - \text{честотата на магнитното поле в статора, Hz}$$

$$\Phi = \frac{\pi \times D}{2p} \times l \times B_\delta = 501,4 \times 10^{-6} - \text{магнитния поток на полюсите на статора, Wb;}$$

$$w = 76,5 \cong 80$$

Общият брой на проводниците в статорната намотка е $2W = 160$ проводника, които са по 10 броя за полюс, навити в два слоя.

Тест за самоподготовка

1. Приливна енергия е в резултат на:

- Земното въртене;
- Гравитационните сили на Слънцето и Луната;
- Разликата в нивото.

Отговор: а, б

2. Материалите, компонентите и възлите, използвани за да се изработи електрически генератор трябва да осигурят:

- Работа на машината във вода;
- Постоянни магнити с високи технически параметри;
- Проводници с възможно най-високо съпротивление;

Отговор: а, б

3. Статорът на еднофазен синхронен електрически генератор е:

- С бобина, монтирана в корпуса;
- С бобина на вала;
- Комбиниран тип статор - ротор.

Отговор: а

Тест за оценяване

- Кои са основните технически решения за получаване на енергия от водния поток?
- Кои са компонентите на непотопяем и потопяем тип синхронен генератор?
- Посочете работните характеристики на генератора на празен ход!

4.3. Теоретични изследвания за оптимално проектиране на аксиално-роторна турбина за микроелектроцентраля. Определяне на максималната аксиална сила, упражнявана от турбинния механизъм на ротора. Избор на вида на хидравличната турбина.

Методът на безразмерните коефициенти на подобие е подходящ за аналитични изчисления на турбомашината. Той е подходящ за лабораторно изследване на моделите на витлото. За изчисляване на хидравличния профил на витлото се използват на следните безразмерни съотношения (табл. 4.1):

- Коефициентът на задвижващата осова сила P , упражняван от витлото с диаметър D , m:

$$k_1 = \frac{P}{\rho D^4 n^2}, \quad (4.11)$$

където n е скоростта на въртене на витлото, tr/min;

- Коефициентът, осигуряващ необходимия въртящ момент за мощност N_p , в h.p., е

$$k_2 = \frac{M}{\rho D^5 n^2} = \frac{k_1 \lambda_p}{2\pi \eta_p} = \frac{11,93 N_p}{\rho D^5 n^3}, \quad (4.12)$$

където $\lambda_p = \frac{V_p}{D_n}$ е отношението между скоростта за флуида и скоростта на въртене на

витлото; (4.13)

- Ефективност, постигната от витлата, е представена в табл. 4. 1

$$\eta_p = \frac{k_1 \lambda_p}{k_2 2\pi}. \quad (4.14)$$

От размерните диаграми може да се определят:

- коэффициентът, който позволява да се изчисли диаметърът на витлото, за дадена мощност и скорост на потока:

$$k_d = \frac{\lambda_p}{\sqrt{k_1}} = DV_p \sqrt{\frac{\rho}{P}} = DV_p \sqrt{\frac{\rho D}{M}} = \frac{\lambda_p}{\sqrt{k_2}} = k_{dm}, \quad (4.15)$$

- коэффициент, който позволява да се установи скоростта на въртене на перката за даден диаметър

$$k_n = \frac{\lambda_p}{\sqrt[4]{k_1}} = \frac{V_p}{\sqrt{n}} \sqrt[4]{\frac{\rho}{P}} = \frac{V_p}{\sqrt{n}} \sqrt[4]{\frac{\rho V_p}{N_p}} = \sqrt[4]{\frac{75}{2\pi}} \cdot \frac{\lambda_p^{5/4}}{\sqrt[4]{k_2}}. \quad (4.16)$$

От теорията на подобие се определят следните коефициенти:

- коефициент на налягане, определен за помпи или вентилатори:

$$\psi(\beta_2) = \frac{H}{U_2^2/2g}, \text{ съответно } \psi(\beta_2) = \frac{\delta p_{\text{total}}}{\rho U_2^2/2}, \quad (4.17)$$

- коефициентът на потока при обемен дебит на потока $\dot{V}$, m^3/s , преминаващ през пространството, задвижващо витлото:

$$\phi = \frac{\dot{V}}{U_2 \pi D_2^2 / 4} = \frac{\dot{V}}{U_2 \pi D_2 B_2}. \quad (4.18)$$

За напречни вентилатори:

- D, D_2 - външните диаметри съответно на витлото или ротора, m;
- $U_2 = R_2 \omega = \pi D_2 n / 60$ - периферната скорост на ротора, m/s;
- $\omega = 2\pi n / 60$ - ъгловата скорост на витлото или ротора, rad/s;
- n - скоростта на въртене на витлото или ротора, min^{-1} ;
- ρ - плътността на флуида, в която работи перката, kg/m^3 .

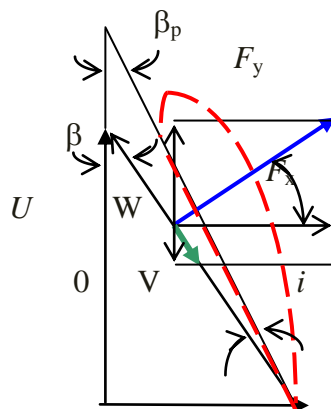
Тези коефициенти зависят от отношението между скоростта на потока и периферната скорост $\lambda_p = V / U = V / D n$

Диаграмите, предложени от службите за морски кораби в Ленинград, се отнасят до витла с $Z = 2, 3, 4$ и 5 перки, чиито ъгъл на атака на лопатките на ротора е 15° и относителните стойности на дебелината на профилите са $\delta = e/b_m$ (e_0 - дебелина на върха на роторната ос) и главината с диаметър d , в съответствие с приложената табл. 4.1

Таблица 4.1

z	θ	e_0/D	d_0/D	b_m/D	$\delta = e/b_m$
2	0,3	0,055	0,18	0,3313	0,0718
3	0,35	0,05	0,18	0,2589	0,085
	0,5			0,3698	0,059
	0,65			0,4807	0,0453
4	0,4	0,045	0,18	0,218	0,085
	0,55		0,167	0,3008	0,066
	0,7			0,383	0,0518
5	0,45	0,04	0,167	0,1968	0,0905

Методът за извличане на максимална мощност от кинетичната енергия на потока на флуида, успешно се прилага за проектиране на аксиални хидравлични микро-електроцентрали, използвани за енергийно независимо захранване на обекти.

Фиг. 4.9. Векторна диаграма

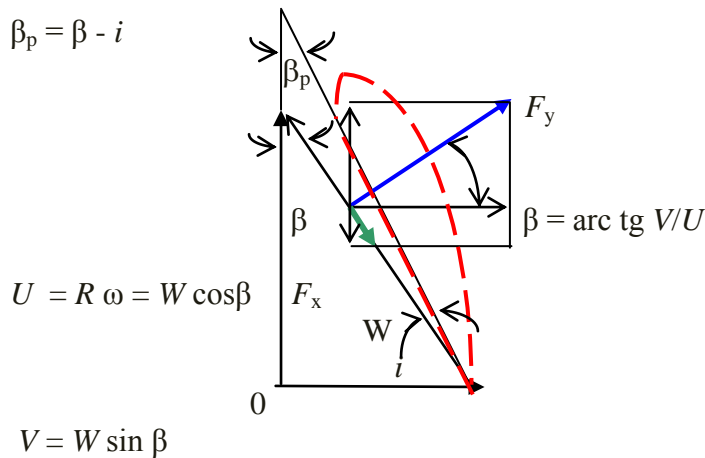
$$\begin{aligned}\beta_p &= \beta - i \\ \beta &= \arctg V/U \\ U &= R \omega = W \cos \beta \\ V &= W \sin \beta\end{aligned}$$

От векторната диаграма, както и от данните, представени от табл. 4.1, може да се направи извод, че относителният оптимален ъгъл е $\beta_{op} = 4.36^\circ$, а ъгълът на наклона $i = 3^\circ$.

Като се има предвид класическата теория за профила на крилото на самолет се получава:

$$F_y = c_y(i) \frac{\rho}{2} W^2 b l(R) \quad \text{и} \quad F_x = c_x(i) \frac{\rho}{2} W^2 b l(R), \quad (4.19)$$

След проектирането на тези сили, по оста и напречно на движението на флуида се получава:

Фиг. 4.10. Векторна диаграма на скорости и сили

Механичната енергия, предавана на вала е:

$$P_m = U F_u = U (F_y \sin \beta - F_x \cos \beta) = \frac{\rho}{2} V^3 b l \left[c_y(i) \frac{\cos \beta}{\sin^2 \beta} - c_x(i) \frac{\cos^2 \beta}{\sin^3 \beta} \right], \quad (4.20)$$

където за относителен ъгъл β важи:

$$\frac{\partial P}{\partial \beta} = 0 = -c_y(i) \frac{1 + \cos^2 \beta}{\sin^3 \beta} + c_x(i) \frac{\cos \beta (2 + \cos^2 \beta)}{\sin^4 \beta}, \quad (4.21)$$

След преобразуване се получава:

$$\frac{c_y(i)}{c_x(i)} = f(i) = \frac{\cos \beta}{\sin \beta} \cdot \frac{2 + \cos^2 \beta}{1 + \cos^2 \beta} = \frac{\sqrt{1 - \sin^2 \beta}}{\sin \beta} \cdot \frac{3 - \sin^2 \beta}{2 - \sin^2 \beta}. \quad (4.22)$$

След полагане $\sin^2 \beta = x$, се намират корените на полинома:

$$P(x) = [f^2(i) + 1]x^3 - [4f^2(i) + 7]x^2 + [4f^2 + 15]x - 9 = 0, \quad (4.23)$$

След извършване на изчисления с Microsoft Excel са получени максималната стойност на механична енергия при профила Göttingen 450 - табл. 4.2. Ъгълът на наклона е $i = 3^\circ$

Таблица 4.2

i^0	c_y	c_x	$f=c_y/c_x$	$x = \sin^2 \beta$	$P(x) \approx 0$	β^0	Puterea	U/V
-3	0.20	0.023	8.70	0.02917	2.75×10^{-5}	9.83	2.27	5.77
0	0.41	0.020	20.50	0.00534	0.000318	4.19	25.59	13.65
3	0.63	0.032	19.69	0.00578	1.83×10^{-6}	4.36	36.28	13.11
6	0.85	0.055	15.46	0.00936	0.00012	5.55	30.22	10.29
9	1.05	0.081	12.96	0.01327	3.44×10^{-6}	6.62	26.31	8.62
12	1.15	0.112	10.27	0.02104	3.70×10^{-5}	8.34	18.15	6.82
15	1.21	0.147	8.23	0.03249	5.22×10^{-6}	10.38	10.38	5.46

За оптимизиране ъгъла на профила за различни радиуси, относителният ъгъл се определя от израза:

$$\beta_j(R_j) = \arctg \frac{V}{\omega_{\text{opt}}} \frac{1}{R_j} = \arctg \left(\frac{R_p}{R} \operatorname{tg} \beta_p \right). \quad (4.24)$$

Използвана е връзката на механична енергия, получена от флуиден поток, за профила с радиус R_j

$$\begin{aligned} P_j &= \omega_{\text{opt}} R_j F_u = \frac{V}{\operatorname{tg} \beta_j} \frac{\rho}{2} V^2 b l_j(R_j) \left[c_y(i) \frac{1}{\sin \beta_j} - c_x(i) \frac{\cos \beta_j}{\sin^2 \beta_j} \right] = \\ &= \frac{\rho}{2} V^3 b l \left[\frac{\cos \beta_j}{\sin^2 \beta_j} c_y(i) - \frac{\cos^2 \beta_j}{\sin^3 \beta_j} c_x(i) \right] = \frac{\rho}{2} V^3 b l [A(R_j) c_y(i) - B(R_j) c_x(i)] \end{aligned} \quad (4.25)$$

От максимизирането на последните условия се получават изрази за коефициентите:

$$c_y(i) = c_{y0} + i c_{y1} - i^4 c_{y4} \quad \text{и} \quad c_x(i) = c_{x0} + i c_{x1} + i^2 c_{x2} \quad (4.26)$$

или в конкретния случай за профил Göttingen 450 са изразите:

$$c_y(i) = 0.41 + 0.0733 \cdot i - 0.000005916 \cdot i^4 \quad (4.27)$$

и

$$c_x(i) = 0.02 + 0.00335 \cdot i + 0.000341 \cdot i^2 \quad (4.28)$$

След диференциране на механичната енергия, извлечена от флуиден поток, се получава уравнението:

$$\frac{\partial [A(R) c_y(i) - B(R) c_x(i)]}{\partial i} = 0 = [A(c_{y1} - 4i^3 c_{y4}) - B(c_{x1} + 2i c_{x2})]. \quad (4.29)$$

И накрая за изчисление на оптималния ъгъл за определена честота и радиус R_j се използва зависимостта:

$$i^3 + i \frac{\omega_{\text{opt}} c_{x2}}{2V c_{y4}} R_j + \frac{\omega_{\text{opt}} c_{x1}}{4V c_{y4}} R_j - \frac{c_{y1}}{4c_{y4}} = 0. \quad (4.30)$$

С намаляване на радиуса се повишава ъгълът на наклона. Това е обяснимо от гледна точка на физиката, тъй като силата на хидравличната турбина зависи на 3^{-та} степен от скоростта на потока, а ъгълът на профила е $\beta_{\text{profil}} = \beta + i$.

Стойностите, получени за относителния ъгъл β (R) и оптималния ъгъл i (R) за различни радиуси R при проектиране на микротурбини са представени в табл. 4.3.

Таблица 4.3

Номер на канала	Диаметър D, mm	Радиус R, mm	Относителен ъгъл $\beta, ^\circ$	Ъгъл на атаката $i_{\text{оп}}, ^\circ$	Ъгъл на профила $\beta_p, ^\circ$	Изкривяване от оста $\Delta\beta, ^\circ$
0 - периферия 1	500	250	16.87	11.54	5.33	0
1	450	225	18.62	11.85	6.77	1.44
2	400	200	20.76	12.16	8.59	3.26
3	350	175	23.42	12.47	10.94	5.61
4	300	150	26.81	12.78	14.03	8.69
5	250	125	31.23	13.09	18.14	12.81
6	200	100	37.17	13.39	23.77	18.44
7	150	75	45.31	13.69	31.62	26.28
8 – в главината	100	50	56.60	13.99	42.61	37.28

Изчисляване на максималната осова сила, действаща на ротора на турбината

Изразите за силите на съпротивление на аксиални роторни турбини, представени чрез относителните скорости на движение в съответствие с фиг. 4.10 са

$$F_y = c_y(i) \frac{\rho}{2} W^2 b l \quad \text{и} \quad F_x = c_x(i) \frac{\rho}{2} W^2 b l. \quad (4.31)$$

$$F_a = F_y \cos \beta - F_x \sin \beta = \frac{\rho}{2} V^2 b l \left[c_y(i) \frac{\cos \beta}{\sin^2 \beta} - c_x(i) \frac{1}{\sin \beta} \right]. \quad (4.32)$$

С цел максимизиране на аксиалната сила, се нулира частната производна относно ъгъл β :

$$\frac{\partial F_a}{\partial \beta} = -c_y(1 + \cos^2 \beta) + c_x \sin \beta \cos \beta = 0. \quad (4.33)$$

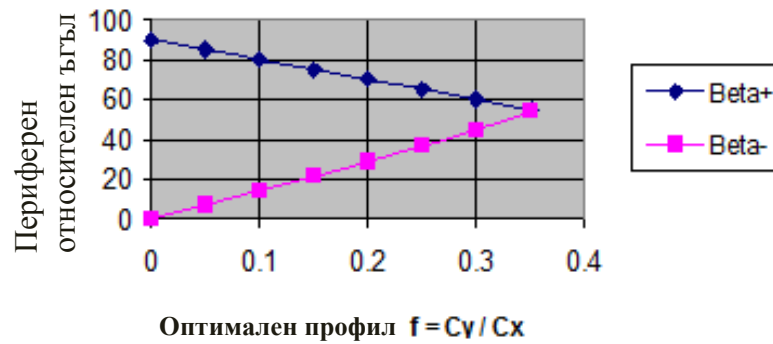
Отбелязвайки, че профила е тънък $f(i) = c_y / c_x$ и i е ъгълът на наклона на относителната скорост W , и $x = \sin^2 \beta$, задачата се свежда до решаването на уравнение от втора степен:

$$(f^2 + 1)x^2 - (4f^2 + 1)x + 4f^2 = 0, \quad (4.34)$$

$$x = \frac{4f^2 + 1 \pm \sqrt{1 - 8f^2}}{2f^2 + 2}. \quad (4.35)$$

За да се получи положителна стойност на израза под корена, за допустимата максимална стойност на съотношението за $f(i) = c_y / c_x$ се намира

Фиг. 4.11. Зависимост на относителния ъгъл β от дебелината на профила

$$1 - 8f^2 \geq 0 \rightarrow f(i) = \frac{c_y}{c_x} \leq 0,3536, \quad (4.36)$$

Условия за максимална мощност

По този начин се намира симетричен профил на Göttingen 445, удовлетворяващ уравнението (4.35) за увеличаване на силата на аксиалното задвижване, изчислена в табл. 4.4

Таблица 4.4

Номер на профила Göt 445	$C_y (i)$	$C_x (i)$	$f = C_y/C_x$	B (градуси)	$p(-)$ мес	$F_a (-)$
0	0	0.005	0	0	Infinif	infinif
1	0.002	0.01	0.2	23.69	0.1409	0.0134
2	0.004	0.015	0.266667	32.79	0.0783	0.0127
3	0.006	0.02	0.3	38.14	0.065	0.0135
4	0.008	0.025	0.32	41.95	0.0597	0.0146
5	0.01	0.03	0.333333	45.02	0.0566	0.0155

За други ъгли на профила ъгловата скорост е :

$$\omega = \frac{V}{R_p \tan \beta_p} = \frac{U_j}{R_j}. \quad (4.37)$$

Относителният ъгъл β се изчислява от:

$$\tan \beta_j = \frac{V}{R_j \omega} = \frac{R_p}{R_j} \tan \beta_p \rightarrow \beta_j = \arctan \frac{R_p}{R_j} \tan \beta_p. \quad (4.38)$$

Осовата сила, се изразява с:

$$F_j = \frac{\rho}{2} V^2 b l (R_j) \left[(c_{y0} + i c_{y1}) \frac{\cos \beta_j}{\sin^2 \beta_j} - (c_{x0} + i c_{x1} + i^2 c_{x2}) \frac{1}{\sin \beta_j} \right]. \quad (4.39)$$

След нулирането на частната производна относно ъгълът на наклона се получава връзката, която осигурява оптималния ъгъл за дадената честота, при прието съотношение $b = \delta R$:

$$\frac{\partial F_a}{\partial i} = 0 = \frac{c_{y1}}{\tan \beta_j} - c_{x1} + 2i c_{x2} \rightarrow i_{\text{opt}} = \frac{1}{2c_{x2}} (c_{y1} \tan \beta_p \frac{R_j}{R_p} - c_{x1}). \quad (4.40)$$

След отчитане на приблизително линейната зависимост на коефициента на триене на профила (типичен пример за симетричен профил Göt 445), се получава:

$$C_y(i) = C_{y0} + C_{y1}i = 0.002i \quad (4.41)$$

и

$$C_x(i) = C_{x0} + C_{x1}i + C_{x2}i^2 = 0.005 + 0.0045i + 0.0005i^2. \quad (4.42)$$

Избор на типа хидравлична турбина

Относно възможностите за изграждане на хидравлична турбина, основните варианти са:

- аксиален ротор с четири лопатки, с максимален коефициент на кинетична енергия $\xi = 0,45$;

- гребно колело.

Първият вариант е избран поради следните причини:

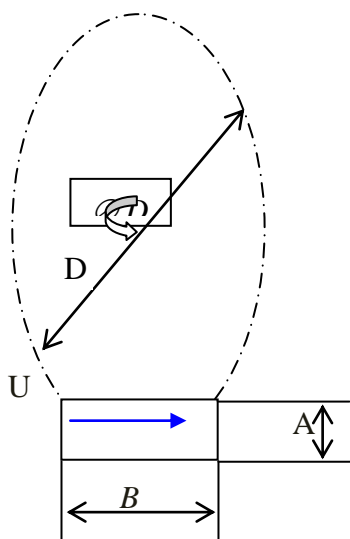
- Гребното колело не предлага възможност за регулиране на силата и скоростта на въртене;

- Гребното колело има много ниски скорости, несъвместими за директно съединяване с електрически генератор,

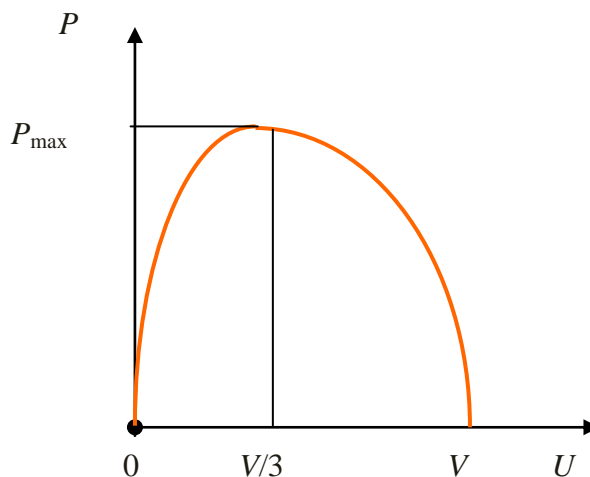
- Габаритните размери са много по-големи.

За гребното колело лопатката има размери $A \times B$. Под въздействието на скоростта на речното течение V , връзката между периферната скорост на лопатките, диаметърът на колелото и оборотите е $U = \pi D n / 60$. При диаметър на колелото D (фиг. 4.18), се извлича мощност в резултат на силата на хидродинамичното съпротивление, упражнявана от водното течение върху лопатките на колелото по формулата:

$$P = \text{sign}\{V - U\} \cdot C_w \frac{\rho}{2} (V - U)^2 AB \cdot U. \quad (4.43)$$

Фиг. 4.12 Схема на гребно колело

Фиг. 4.13 Зависимост на мощността на гребното колело от периферната скорост на лопатките

Максималната мощност, добивана от водното колело е при периферната скорост на лопатките $U = V/3$. В случая V е скоростта на течението.

$$\frac{\partial P}{\partial U} = C_w \frac{\rho}{2} AB [(V - U)^2 - 2U(V - U)] = 0. \quad (4.44)$$

За тази стойност на периферната скорост, изразът за получената максималната мощност е

$$P_{\max}|_{U=V/3} = \frac{2}{27} \rho C_w AB \cdot V^3 \quad (4.45)$$

Като се има предвид и приемливото съотношение $B/A = 4$, съгласно справочниците, за правоъгълна плоча стойността на коефициента на съпротивление е $C_w = 1,19$.

За мощност от $50 \text{ W} = 5,1 \text{ m kgf}$, за скорост на потока $V = 1,2 \text{ m/s}$ с плътност $\rho = \gamma/g = 102 \text{ kgf s}^2/\text{m}^4$ се получават много големи размери $A = 3,59 \text{ m}$.

След отчитането на връзката между диаметъра и скоростта на въртене се получава

$$U_{\text{opt}} = \frac{\pi D n}{60} = \frac{V}{3}, \quad \text{или} \quad D n = 20 \frac{V}{\pi} = 6,366 \cdot V. \quad (4.46)$$

Изводът е, че за ниски скорости на течението на реката се получават скорости на въртене, които са изключително ниски, и в резултат са необходими големи габарити.

Отчитайки неподходящия вариант с изборът на гребно колело, изборът остава за хидравлична турбина с аксиален ротор.

Предварително оразмеряване и изчисляване на аксиална хидравлична турбина

Избира се скоростта на речното течение да е $V=1,2\text{m/s}$ за изчисляване на функционалния модел на турбината. За изчисляването се избира също мощност на ротора на турбината $P_T = 50 \text{ W}$.

Тази мощност е приета на базата на необходимата електрическа мощност за локален консуматор като например фар със светлинен сигнал с $P_E=20\text{W}$. След приемане на к.п.д. за малки електрически генератори приблизително $\eta = 0,5$ и к.п.д. на останалите елементи на конструкцията $\eta = 0,8$, необходимата мощност на вала на хидравличната турбина е $P_T = 50 \text{ W}$.

Пресмятане периферния диаметър на ротора, скорост на въртене и въртящия момент на вала

След като се има предвид коефициентът на кинетична енергия за вода - $\xi = 0,45$, се определя размера на диаметъра на ротора на турбината от формулата:

$$P_{RT} (\text{W}) = 3,85 \xi \rho D^2 (\text{m}) V^3 (\text{m/s}). \quad (4.47)$$

След преобразуване се получава

$$D(\text{m}) = \sqrt{\frac{P_{RT}(\text{W})}{3,85 \xi \rho V^3 (\text{m/s})}} = \sqrt{\frac{50}{3,85 \cdot 0,45 \cdot 102 \cdot 1,2^3}} \cong 0,4 \text{ m}. \quad (4.48)$$

За определянето на максималната стойност на коефициента на кинетичната енергия за вода се използва отношението:

$$U_p / V = R_p \omega / V \approx 3,3, \quad \text{където} \quad \omega = 3,3 V/R_p = 15,84 \text{ rad/s} \quad (4.49)$$

За периферната скорост на ротора на турбината се получава:

$$U(\text{m/s}) = \frac{\pi D_p n}{60} = \pi D_p N(\text{rot/s}) = 3,3 V = \frac{V}{\text{tg} \beta} = \frac{1,2}{0,303} \cong 4 \text{ m/s}, \quad (4.50)$$

Скоростта на въртене на турбината се определя с израза:

$$N = \frac{U}{\pi D_p} = 2,52 \text{ tr/s}, \quad \text{или} \quad n = 151,3 \text{ tr/min}. \quad (4.51)$$

За тези стойности се получава от класическата формула за въртящия момент:

$$M_t (\text{dN cm}) = 95,5 \frac{P(\text{W})}{n(\text{tr/min})} = 95,5 \frac{50}{151,3} = 32,2 \text{ dN cm}. \quad (4.52)$$

Пресмятане на относителния ъгъл на потока в ротора и коефициент на разпределение между периферната скорост на турбината и скоростта на потока

Относителният ъгъл на потока в ротора се изчислява с:

$$\beta = \arctg \frac{V}{U(R_p)} = 16,85 \cong 17^\circ. \quad (4.53)$$

Разпределението между периферната скорост на турбината и скоростта на потока е

$$\frac{U_p}{V} = \frac{R_p \omega}{V} = \frac{U}{V} \frac{R_p}{R} \cong 3,3, \quad \Rightarrow \quad U(R) = 3,3 V \frac{R}{R_p}. \quad (4.54)$$

Векторни диаграми на скоростите

Радиалната скорост е висока (важен ефект на аксиалните ротори с няколко лопатки).

Профилът на лопатките е с три основни размера на ширина $\delta R = 50 \text{ mm}$ и кинематични характеристики съгласно табл. 4.5. Има се предвид $D_p = 500 \text{ mm}$ $D_{\text{hub}} = 100 \text{ mm}$.

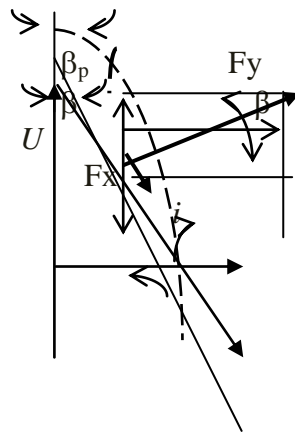
Таблица 4.5

Метод на максимална мощност, извлечена от ротора

Номер на канала	Среден диаметър $D, \text{ mm}$	Периферна скорост $U, \text{ m/s}$	Относителен ъгъл $\beta, ^\circ$
1	450	4,0	16,70
2	350	3,1	21,16
3	250	2,2	28,61
4	150	1,3	42,71

Връзката между векторите на скоростите е (фиг. 4.14):

$$F_y = c_y(i) \frac{\rho}{2} W^2 b l(R) \quad \text{и} \quad F_x = c_x(i) \frac{\rho}{2} W^2 b l(R). \quad (4.55)$$

Фиг. 4.14. Векторна диаграма на скоростите

Проекциите на тези два компонента създават сила, която действа върху аксиалния лагер

$$F_a = F_y \cos \beta + F_x \sin \beta = \frac{\rho}{2} \frac{V^2}{\sin^2 \beta} b l(R) [c_y(i) \cos \beta + c_x(i) \sin \beta]. \quad (4.56)$$

Вземайки предвид отношенията $V = W \sin \beta = U \tan \beta$ за 4 канала $z = 4$ лопатки, добавената аксиална сила е

$$F_{a \text{ total}} = z \frac{\rho}{2} \delta R \sum_{R=1}^4 l(R) \sqrt{1 + 11r^2} [3,3 r c_a(i) + c_w(i)], \quad (4.57)$$

където $b = \delta R = 50$ е ширината на лопатката, mm.

Избор на профил на ъгъла на лопатките

За получаване от турбината на максималната механична сила от течението на водата и съответно максимална мощност е от значение ъгълът на лопатките β и ъгълът на атака на лопатките $\beta_p = \beta + i$.

Изразът за мощност на ротора в зависимост от параметрите на лопатките (z – брой лопатки) е

$$P = zUF_u = zU \frac{\rho}{2} W^2 b l (F_y \sin \beta - F_x \cos \beta) = z \frac{\rho}{2} V^3 b l \left[c_y(i) \frac{\cos \beta}{\sin^2 \beta} - c_x(i) \frac{\cos^2 \beta}{\sin^3 \beta} \right]. \quad (4.58)$$

След нулирането на първата частна производна относно β се получава

$$\frac{\partial P}{\partial \beta} = 0 = -c_y(i) \frac{1 + \cos^2 \beta}{\sin^3 \beta} + c_x(i) \frac{\cos \beta (2 + \cos^2 \beta)}{\sin^4 \beta}. \quad (4.59)$$

Това води до решение на уравнението

$$\frac{c_y(i)}{c_x(i)} = f(i) = \frac{\cos \beta}{\sin \beta} \cdot \frac{2 + \cos^2 \beta}{1 + \cos^2 \beta} = \frac{\sqrt{1 - \sin^2 \beta}}{\sin \beta} \frac{3 - \sin^2 \beta}{2 - \sin^2 \beta}. \quad (4.60)$$

След полагане $\sin^2 \beta = x$, уравнението става от трета степен с положителни корени

$$[f^2(i) + 1]x^3 - [4f^2(i) + 7]x^2 + [4f^2 + 15]x - 9 = 0. \quad (4.61)$$

Освен това, с въвеждането на тези стойности и β в израза за мощността, максималната и стойност се осигурява от оптимален профил.

Чрез прилагане на връзката $V = U \tan \beta$ за периферната скорост се получава ъгловата скорост:

$$\omega_{\text{opt}} = \frac{V}{R_p \tan \beta} = \frac{U_j}{R_j}. \quad (4.62)$$

Мощността за радиус R_j се изчислява с

$$P_j = z \omega_{\text{opt}} R_j F_u = z \omega_{\text{opt}} R_j \frac{\rho}{2} V^2 b l_j (R_j) \left[c_y(i) \frac{1}{\sin \beta_j} - c_x(i) \frac{\cos \beta}{\sin^2 \beta} \right]. \quad (4.63)$$

След нулиране на първата производна относно β се получава:

$$\frac{\partial P}{\partial \beta} = 0 = -c_y(i) \cos \beta + c_x \frac{1 + \cos^2 \beta}{\sin \beta}. \quad (4.64)$$

$$[f^2(i) + 1]x^2 - [f^2(i) + 4]x + 4 = 0 \quad (4.65)$$

с положителен реален корен:

$$x = \sin^2 \beta = \frac{f^2 + 4 + f \sqrt{f^2 - 8}}{2(f^2 + 1)}. \quad (4.66)$$

За общия характер на изследването, за да се подчертае значението на профилирането на лопатките, се разглеждат три профила на повърхностите на лопатките:

- Плоски;
- Извита плоча с относително изкривяване в дълбочина $f = 0,1$ T ;
- Хидродинамични извити профили със значение на профилиране $k_{w1} = 1$.

Тест за самооценка

1. Увеличението на ъгъла на падане при намаляването радиуса на лопатките се дължи на:
  - а. Хидравличната мощност, която е пропорционална на скоростта на потока;
  - б. Хидравличната мощност на турбина, зависеща от 4^{та} степен от скоростта на потока;
  - в. Хидравличната мощност на турбина зависеща от 2^{та} степен от скоростта на потока.

Отговор: б

2. Диаметърът на ротора на турбината зависи от:

- а. Кинетичният коефициент на използването на енергията на водния поток;

- б. Скоростта на течението;
- в. Плътността на работния флуид.

Отговор: а, б, в

3. Ефективната форма на профила на лопатките е:

- а. Плоска или извита пластина;
- б. Извит хидравличен профил;
- в. Правоъгълна плоча.

Отговор: а, б

Тест за оценяване

1. Постройте векторите на скоростите и на хидродинамичните параметри на аксиални роторни турбини!
2. Изберете профилите на аксиална роторна турбина!
3. Изчислете ъгъла на потока спрямо периферията на ротора!